

ПРАВОВІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОГО ШАХРАЙСТВА: ПРИЧИНИ РОЗКВІТУ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ

Незважаючи на негативні соціально-економічні наслідки, проблеми фінансового шахрайства не прийнято торкатися в економічних і фінансових колах. Підґрунтям розвитку фінансового шахрайства в останній час стали: відсутність законодавчої заборони цього виду діяльності, економічна криза в країні та психологія людини. Психологічні чинники обумовлені жадобою до грошей, довірою, масовою юридичною та фінансовою безграмотністю населення та небажанням вчитись. У статті обґрунтовано шляхи вирішення проблеми. Велика частка відповідальності лежить на державі, проте здоровий глузд громадян відіграє немалу роль.

Ключові слова: законодавство; інвестиції; кредитні спілки; психологія людини; фінансове шахрайство.

Постановка проблеми. В останній час на фінансовому ринку з'явилась велика кількість пропозицій, адресованих фізичним особам, щодо вкладення коштів до різномірних інвестиційних проектів. Останні, акумулюючи фінансові ресурси приватних осіб, спрямовують їх на розвиток різномірних зарубіжних компаній, що забезпечує отримання високої норми прибутку. На фоні масового банкрутства банків, відсутності надійного інструменту збереження та примноження коштів, зумовленого великою економічною й політичною нестабільністю в країні, такі пропозиції виглядають досить привабливими. Проте проблема полягає в тому, що вони лише виглядають привабливими. Насправді, як показує практика, більшість проектів є шахрайськими, де вкладники втрачають свої кошти. Такі компанії під виглядом здійснення законної фінансової діяльності лише привласнюють передані їм кошти, чим посилюють соціально-економічне напруження в країні.

Представники шахрайських фінансових структур є учасниками фінансового ринку. Частина з них працює на тіньовому ринку, частина функціонує в межах закону. Тому не враховувати їх під час вивчення й дослідження фінансового ринку є абсолютно неправильним і помилковим із різних позицій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням проблеми фінансового шахрайства активно займається юридична наука, в економіці, зокрема у фінансах, торкатись цього питання майже не прийнято. За наявності великих негативних соціально-економічних наслідків проблемі фінансового шахрайства присвячено лише декілька абзаців тексту в окремих (не всіх!?) фінансових підручниках. Жоден підручник з фінансового права, призначений для студентів економічних спеціальностей, не торкається теми фінансового шахрайства.

Ця стаття представляється в межах галузі економічних наук, тому ми не будемо тут подавати аналіз дослідження проблеми фінансового шахрайства в роботах юридичного фаху. У своїй статті ми розглянемо це явище з позиції економічного погляду, використовуючи й інші аспекти цієї проблеми. **Метою статті** є розкрити соціально-економічну природу й причини розквіту фінансового шахрайства в Україні та обґрунтувати можливі важелі вирішення проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Природа фінансового шахрайства базується на трьох видах підґрунтя: правовому, економічному та психологічному. Правовим підґрунтям розквіту фінансового шахрайства в Україні в останній час є «зелене світло» з боку законодавства.

Кримінальний кодекс України (ККУ) у статті 190 під «шахрайством» розглядає заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою [3]. Стаття 222 названого кодексу надає визначення «шахрайства з фінансовими ресурсами», під яким розглядається надання завідомо неправдивої інформації органам державної влади, органам влади Автономної Республіки Крим чи органам місцевого самоврядування, банкам або іншим кредиторам з метою одержання субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг щодо податків у разі відсутності ознак злочину проти власності [3]. Тобто у визначенні самого поняття шахрайства законодавством прямо не розглядаються ніякі операції, пов'язані з привласненням коштів громадян. Законодавство цікавлять лише правопорушення по відношенню до держави та органів влади.

Наступні декілька статей Кримінального кодексу розглядають різномірні незаконні дії у сфері обігу цінних паперів (маніпулювання на фондовому ринку, виготовлення та збут підроблених цінних паперів

тощо). Переслідуються законом дії з доведення банку до неплатоспроможності та інші операції в банківській сфері. У результаті серед видів порушень, які призводять до фінансових втрат коштів громадян, законодавство розглядає такі:

- фіктивне підприємництво (стаття 205 ККУ);
- зайняття гральним бізнесом (стаття 203² ККУ, Закон України «Про заборону грального бізнесу в Україні»);
- доведення до банкрутства суб'єкта діяльності (стаття 219 ККУ);
- доведення банку до неплатоспроможності (стаття 218¹ ККУ);
- незаконне використання інсайдерської інформації (стаття 232¹ ККУ);
- виготовлення та збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї (стаття 199 ККУ);
- незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима (стаття 200 ККУ);
- інші [3].

Діяльність більшості інвестиційних структур, які пропонують громадянам вкласти кошти і на перших порах можуть дійсно сплачувати гарні відсотки, не підпадає під жодне з перелічених порушень. Тобто операції фінансових шахраїв не суперечать нормам закону (!!!?). Якщо ж дії окремих із них вдасться кваліфікувати як шахрайські, злочинці будуть нести відповідальність у вигляді сплати штрафу, сума якого є значно нижчою за розмір шахрайських дій.

Схем інвестиційного фінансового шахрайства застосовується злочинцями багато. Вони навчилися добре маскуватись під цілком порядні компанії й огорожують свою роботу різними атрибутами, їх не відразу можна розпізнати. Більшість працює на засадах мережевого маркетингу у вигляді фінансових пірамід. Наприкінці 2013 року Верховна Рада прийняла в першому читанні Закон «Про заборону фінансових пірамід в Україні» [1], проте далі справа не пішла. За оцінками експертів, навіть у випадку прийняття закону проблема не була б вирішеною. Так, законопроект під «фінансовою пірамідою» розумів будь-які операції з фінансовими активами (кошти, цінні папери, боргові зобов'язання та право вимоги боргу, що не віднесені до цінних паперів), які здійснюються з метою набуття або можливості набуття вигоди для себе чи інших осіб за рахунок перерозподілу активів інших осіб. До фінансової піраміди не належать операції з фінансовими активами, що здійснюються фінансовими установами під час надання ними відповідних послуг, визначених Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» або законами з питань регулювання окремих ринків таких послуг [8].

За словами юристів, цей законопроект може перешкодити створенню лише класичних фінансових пірамід, які працюють по-старому. Закон буде безсилий проти модернізованих пірамід. Наприклад, він не допоможе притягти до відповідальності організаторів «електронних МММ», що існують лише віртуально.

Такі структури засновані на електронних грошах, ніде юридично не зареєстровані, засоби її «вкладників» не переходять у власність організатора, а зберігаються на їхніх особистих рахунках або рахунках посередників. Сучасні МММ обходять практично всі пункти законопроекту. «Навіть у разі розслідування розміри шахрайства таких афер практично неможливо юридично довести», – коментує юрист юридичної компанії «Алексєєв, Боярчуков і Партнери» Ольга Діхтаренко.

Законопроект не стане перешкодою і для зведення «пірамід» на фондовому ринку. Компанії, що заманюють інвесторів обіцянками прибутковості 100–200 %, продовжать жити, розкошуючи. Безхмарне майбутнє забезпечене і псевдофорекс-брокерам, які пропонують українцям заробляти на міжнародному валютному ринку. Багато з них зареєстровані в офшорних зонах, в Україні мають лише представництва, які не здійснюють комерційну діяльність. Залучаючи клієнтів, брокери пропонують їм перерахувати гроші для інвестування на офшорні рахунки, відкриті на ім'я посередника. Такі платежі зазвичай маскуються під оплату «інформаційних послуг» (офіційне відкриття рахунку за кордоном українськими громадянами неможливе без отримання індивідуальної ліцензії НБУ). На ті ж рахунки обіцяють перерахувати й виграш клієнтів. У випадку, якщо інвестор заробить на валютних спекуляціях, забрати гроші з-за кордону практично неможливо. Він не зможе довести ні своєї причетності до закордонного рахунку, ні права на виграш. Водночас діяльність брокерів на ринку Forex, а також інвестиційних компаній не підпадає під поняття «фінансова піраміда». Адже залучені ними кошти інвестуються або в іноземну валюту, або в цінні папери і не розподіляються між учасниками, як це передбачено визначенням фінансової піраміди, прописаним у законопроекті [6].

Підсумовуючи вищевикладене, можна резюмувати, що сьогодні шахрайство на фінансовому ринку в Україні майже не має законодавчої заборони. І першим кроком, який спадає на думку для вирішення цієї проблеми, є усунення законодавчих прогалин. Це неодмінно потрібно робити, що показує світова практика. Фінансове шахрайство успішно функціонує не лише на території колишнього СРСР, де мають місце прогалини у фінансовому законодавстві, а й у таких високорозвинених країнах, як Сполучені Штати Америки. Організований Бернардом Мейдоффом інвестиційний фонд Madoff Investment Securities назвали однією з найбільших у світовій історії фінансовою пірамідою. Цей фонд проіснував 13 років, вважався одним із найбільш надійних у США і не працював із простими людьми. Його клієнтами були «білі комерці» та фахівці фінансового ринку. Фонд приносив дохід 12–13 % на рік, який сплачувався за рахунок приходу нових інвесторів. На момент банкрутства у 2008 році збитки фонду склали 50 млрд доларів. У результаті обвалу піраміди Мейдоффа постраждали крупні банки, фінансово-інвестиційні корпорації, страхові та благодійні організації різних країн Європи та світу, серед яких «Fairfield Sentry Ltd», «Kingate Global Fund Ltd», іспанська банківська група «Banco Santander», «Royal Bank of Scotland» та багато інших

[7]. Аналогічних прикладів шахрайських проектів, що були реалізовані в економічно розвинених, законодавчо благополучних країнах існує багато, що доводить існування й інших, крім правових, передумов їхньої життєдіяльності.

Шахрайські фінансові проекти мають економічне підґрунтя. Як правило, вони знаходять своїх шанувальників саме в умовах кризи. За нестабільної фінансової ситуації в країні (масового банкрутства банків, закриття багатьох підприємств, тобто скорочення робочих місць тощо) люди не знають, як заробити та зберегти гроші. Втрачається віра в традиційні види інвестування, і в такій ситуації будь-яка, навіть абсурдна авантюра, здається виходом із неї. У пошуках інструменту захисту, який би дозволив зберегти накопичені раніше кошти, особливо довірливі інвестори потрапляють у пастку шахраїв. У 2012 році, за оцінками експертів, втрати людей від фінансових пірамід склали від 350 до 400 млн доларів [12], на сьогодні ця цифра не зазнала суттєвого скорочення. Фінансові піраміди часто маскуються під цілком порядні компанії: інвестиційні фонди, кредитні спілки, інтернет-магазини, страхові, туристичні, мережеві компанії тощо, а їхні шахрайські наміри не відразу можна розпізнати. Фахівці наголошують, що піраміди – найбільш соціально небезпечний вид шахрайства, оскільки він пов'язаний із великою кількістю потерпілих і значними сумами збитків. За статистикою, вкладникам повертається до 40 % коштів, проте кожен потерпілий сподівається на повернення 100 % [13]. Від діяльності шахраїв страждає велика кількість людей. Тим не менш, вони регулярно з'являються на фінансовому ринку і не скаржаться на відсутність клієнтів. «Родючим ґрунтом» їхнього розвитку є сформовані правові та економічні передумови в країні. Проте успішна реалізація шахраями проектів у розвинених країнах доводить існування, як не менше, третього важливого підґрунтя. І це – психологія людини.

Класична економічна теорія розглядає поведінку людини як економічно раціональну, де рішення приймаються обдуманно, виважено, обґрунтовано, виходячи з позицій вигідності, корисності. Проте практика переконує в іншому. Незважаючи на регулярні повідомлення й застереження засобів масової інформації та інших джерел про різноманітні шахрайські схеми і проекти, а також, як не парадоксально, власний негативний досвід, люди продовжують вкладення коштів у шахрайські проекти. Шахраї – це прошарок людей, у більшості випадків, освічених і грамотних, які будуть існувати в суспільстві завжди. За словами експертів, основна причина цьому є вічною – люди завжди будуть любити гроші і навряд чи ця любов зміниться. Виникнення афер та масових спекуляцій спричинене бажанням людей швидко й легко отримати кошти і ґрунтується на звичайній людській жадібності [10].

Окремі оператори цього ринку навіть не приховують механізм своєї роботи, що не заважає їм працювати. Так, у публічних виступах, рекламі С. Мавроді попереджав, що МММ – 2011 є фінансовою пірамідою, яка може в будь-яку мить обвалитись, та її

учасниками (за даними самих членів МММ) стали близько 2 млн українців. Психологи пояснюють діяльність подібних структур феноменом довіри, що відбувається на тлі недовіри до держави, банківських установ [12]. Категорія довіри є дуже тонкою матерією. Люди за своєю природою схильні довіряти один одному і ставитися без упередження. Проте саме цей фактор стає тонкою межею людських взаємовідносин у житті та бізнесі. Користолюбні люди роблять ставку і маніпулюють саме довірою оточуючих [10].

Жадоба до грошей та довіра – психологічні чинники, на яких, у першу чергу, тримається шахрайство. Саме психологія людини є основним підґрунтям розквіту шахрайства останнім часом. Саме психологічні чинники не дозволяють подолати цю проблему навіть в економічно розвинених, законодавчо захищених країнах.

Наступним психологічним чинником, який сприяє поширенню ще одного виду фінансового шахрайства, є масова юридична та фінансова безграмотність населення й небажання вчитись, розбиратись у важливих речах. Шахрайський характер діяльності мають не тільки ті фінансові структури, які запрошують принести до них гроші, а й такі, які самі готові надати їх у користування. Якщо діяльність фінансових пірамід та інших шахрайських структур відбувається, так би мовити, за замовчуванням закону, то наступні представники ринку фінансових послуг функціонують повністю в рамках закону – кредитні спілки.

Дослідження показують, що аналоги сучасних кредитних спілок сягають коріннями ще XIX століття. Батьківщиною кредитних спілок вважається Німеччина. Їхній «батько» – Фрідріх Вільгельм Райффайзен у 1849 році розпочав у селі Фламерсфельд кредитово-кооперативну діяльність. Його «кредитова кооператива» для сільських жителів, відома у всьому світі як «райффайзенка», надавала фінансову допомогу незможним селянам-фермерам, яких тоді безжалісно використовували лихварі. Приблизно в той самий час для найбільш жителів міста, зокрема ремісників та дрібних купців, у німецькому містечку Деліч утворився міський тип такої ж ощадно-позичкової каси, засновником якої був Герман Шульце-Деліч. В Україні першому ощадно-позичковому товариству дав початок у 1871 році Григорій Галан у селі Сокиринці Прилуцького повіту Полтавської губернії (нині Срібнянський район Чернігівської області). У незалежній Україні перші кредитні спілки відновили свою діяльність у 1992 році, що відбулося за підтримки української діаспори з Канади та США [2].

У сучасних наукових статтях економічного фаху розкривається прогресивний досвід розвитку й функціонування кредитних спілок у зарубіжних країнах, обґрунтовуються перспективи розвитку їхньої діяльності на вітчизняному ринку кредитних послуг. У цілому економічна наукова думка позитивно ставиться до світової практики кредитування на кооперативних засадах, надає схвальну оцінку тенденціям розвитку кредитних спілок в Україні. Проте проведене нами більш глибоке вивчення стану розвитку цього сегменту фінансового ринку, погляд на нього з іншого боку виявив зворотний соціально негативний його

бік. Так, у засобах масової інформації не раз висвітлювались факти шахрайських дій окремих кредитних спілок, прикладом яких є наступні публікації журналу «Форбс – Україна» [4; 11]. Для дослідження природи шахрайства кредитних спілок розглянемо їхнє правове підгрунття.

Відповідно до Закону України «Про кредитні спілки», кредитна спілка – це неприбуткова організація, заснована фізичними особами, професійними спілками, їхніми об'єднаннями на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки. Кредитна спілка є фінансовою установою, виключним видом діяльності якої є надання фінансових послуг. Кредитна спілка приймає вступні та обов'язкові пайові та інші внески від членів спілки; надає кредити своїм членам на умовах їх платності, строковості та забезпеченості в готівковій та безготівковій формі; здійснює інші види господарської діяльності [9]. Тобто кредитні спілки надають кредити лише своїм членам, сторонні для спілки особи не можуть їх отримати. Коли людина приходиться до спілки з проханням позичити їй гроші, вона спочатку має стати членом цієї спілки і сплатити вступний членський внесок. Тобто в спілку потрібно спочатку внести кошти, щоб потім зі створеного загального фонду позичити суму, більшу за величину вступного внеску, на умовах зворотності, строковості, платності. Цей механізм функціонування кредитної спілки закріплений законодавством України й успішно працює в зарубіжних країнах. У чому ж полягає причина збоїв?

Для досягнення очікуваного результату створювати кредитну спілку, вступати до неї та сплачувати вступні членські внески фізичним особам варто в той період життя, коли в них відсутні фінансові проблеми і вони мають заощаджені кошти, які передаються до спілки у вигляді вступних та інших внесків. При цьому потреба в позиці в різних членів спілки виникає в різний час.

На практиці в переважній більшості випадків до кредитної спілки за позикою звертаються люди, які сьогодні мають потребу в позикових коштах, і з колективу саме таких людей створюється осередок, за рахунок вступних внесків учасників формується загальний фонд осередку. Оскільки всі члени осередку потребують негайної позики в сумі, більшій за величину внеску, запити всіх не може бути відразу задоволено. Тому після багатьох місяців очікування і сплати

декількох внесків до осередку люди так і не отримують необхідний кредит, заради якого вони й ставали членами осередку цієї спілки. Спроби учасників спілки подати до суду чи повернути свої гроші, звично, є марними. Організатори спілки завчасно потурбувались про правильне юридичне оформлення всіх документів, що дозволяє їм уникати відповідальності.

Ми ні в якому разі не намагаємось згнатьбити діяльність усіх кредитних спілок в Україні. Ми не стверджуємо, що всі вони є шахрайськими структурами, дії яких покриваються законом. За багаторічну практику свого функціонування вони допомогли багатьом людям у вирішенні їхніх фінансових проблем. Проте діяльність окремих із них, що спирається на масову юридичну та фінансову безграмотність населення, має характер шахрайських дій, підгрунття чого є і законодавча прогалина. Не можуть ставати членами кредитних спілок люди в той момент, коли вони мають фінансові проблеми та потребують сторонньої позики. Приймати в члени кредитної спілки треба лише тоді, коли в людини відсутні фінансові проблеми, вона має заощаджені кошти, які передає спілці як членський внесок.

Висновки. Соціально-економічна та політична ситуація в країні спричинили підгрунття для розвитку шахрайства на фінансовому ринку. Незважаючи на негативні соціально-економічні наслідки, про цю проблему не прийнято говорити в економічних і, зокрема, фінансових колах. Відсутність сьогодні реальної законодавчої заборони фінансового шахрайства не створює для нього перешкод.

Проте ні розробка та прийняття законодавчих актів, ні економічні реформи не зможуть надійно захистити українських громадян від шахрайських проєктів. Здоровий глузд – критерій, який допоможе убезпечити від нераціональних дій. І роль держави у вирішенні цієї проблеми залишається вагомим. Пропаганда основ юридичної та фінансової грамотності у вигляді соціальної реклами задасть старт у вирішенні проблеми. Доповнення соціальної реклами здорового способу життя, яка активно нині проводиться різними засобами, пропагандою здорового способу фінансового мислення, сприятиме покращенню соціальних настроїв у суспільстві, від яких значно залежить економічний та політичний розвиток країни.

На наш погляд, цю проблему обов'язково мають вивчати в університеті студенти фінансового фаху мінімум у вигляді окремої теми за фінансовими та правовими дисциплінами.

ЛІТЕРАТУРА

1. В Україні скоро можуть заборонити фінансові піраміди [Електронний ресурс] / УНІАН. – 2013.11.19. – Режим доступу : <http://www.unian.ua/society/853529-v-ukrajini-skoro-mojut-zaboroniti-finansovi-piramidi.html>.
2. Кредитна спілка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/>.
3. Кримінальний Кодекс України : Кодекс за № 2341-III від 5 квіт. 2001 р. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
4. Кто украл 0,5 млрд гривен у вкладчиков кредитных союзов. Версия ГПУ [Електронний ресурс] / Forbes – Україна. – 2013.02.13. – Режим доступу : <http://forbes.net.ua/nation/1347531-kto-ukral-05-mlrd-griven-u-vkladchikov-kreditnyh-soyuzov-versiya-gpu>.
5. Леонов С. В. Діяльність кредитних спілок: світовий досвід і перспективи їх функціонування на вітчизняному ринку кредитних послуг [Електронний ресурс] / С. В. Леонов, М. Г. Олещук. – Режим доступу : <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/12993/2/leonov336.pdf>.

6. МММ закон не писаний [Електронний ресурс] / ВКурсе. – 2013.04.13. – Режим доступу : <http://vkurse.ua/ua/business/mmm-zakon.html>.
7. Начало пути Бернарда Мейдоффа [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://finfact.org/piramidy/piramida-bernarda-meidoffa>.
8. Про заборону фінансових пірамід : Проект Закону України за № 2700 від 3 квіт. 2013 р. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46406.
9. Про кредитні спілки : Закон України за № 2908-III від 20 груд. 2001 р. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2908-14/page>.
10. Сахневич С. Ключові фактори виникнення фінансових маніпуляцій, пірамід та масових спекуляцій [Електронний ресурс] / Світлана Сахневич / Innovation.com.ua. – 2011.01.12. – Режим доступу : <http://innovations.com.ua/ua/articles/14390/temp>.
11. Топ-7 лопнувших кредитных союзов [Електронний ресурс] / Forbes – Украина. – 2012.10.24. – Режим доступу : <http://forbes.net.ua/business/1340492-top-7-lonnuvshih-kreditnyh-soyuzov>.
12. Феномен фінансових пірамід. Експерти радять захищатися від подібних шахрайських схем самостійно [Електронний ресурс] / Хрещатик. – Режим доступу : <http://www.kreschatic.kiev.ua/print/art/1346179696.html>.
13. Число мошенничеств в интернете увеличилось вдвое [Електронний ресурс] / Forbes – Украина. – 2013.09.13. – Режим доступу : <http://forbes.net.ua/news/1357989-chislo-moshennichestv-v-internete-velichilos-vdvoe>.

Евчук Л. А.,

Черноморский государственный университет имени Петра Могилы, г. Николаев, Украина

Правовые основы финансового мошенничества: причины расцвета и социально-экономические последствия

Несмотря на негативные социально-экономические последствия, о проблеме финансового мошенничества не принято упоминать в экономических и финансовых кругах.

Предпосылками развития финансового мошенничества в последнее время стали: отсутствие законодательного запрета данного вида деятельности, экономический кризис в стране и психология человека. Психологические факторы обусловлены жаждой денег, доверием, массовой юридической и финансовой безграмотностью населения и нежеланием учиться. В статье обоснованы пути решения проблемы. Большая часть ответственности лежит на государстве, но здравый смысл граждан играет немалую роль.

Ключевые слова: законодательство; инвестиции; кредитные союзы; психология человека; финансовое мошенничество.

Ievchuk L. A.,

Petro Mohyla Black Sea State University, Mykolaiv, Ukraine

Legal basis of financial fraud: reasons of blossoming and social-economic consequences

Financial fraud causes major negative social and economic consequences. But it is not accepted to talk about it in economic and financial circles. Causes of fraud development in recent years are following: this sort of activity is not prohibited by law, economic crisis in the country and human psychology.

Many people suffer from fraud. However, they regularly appear in the financial market and they always have clients. Human psychology is the main reason of their existence. Greed for money, trust, mass legal and financial incompetence of the population and unwillingness to study promotes to the fraud development. Swindlers work successfully in highly developed countries. This shows that new laws and economic reforms will not be able to protect Ukrainian citizens from fraudulent projects. Only common sense should protect people not to do irrational things. Propaganda of basics of legal and financial competence through social advertising will play an important role in solving the problem of fraud.

Keywords: legislation; investment; credit unions; human psychology; financial fraud.

Рецензенти: *Кузьменко О. Б., д-р екон. наук, професор;*
Якубовський С. О., д-р екон. наук, професор.